

Belgische werkgelegenheid in een mondialiserende economie

Vanneste, D., Abraham, F., Cabus, P., Sleuwaegen, L. (2003). *Belgische werkgelegenheid in een mondialiserende economie. Impact op de micro-economische en de geografisch-territoriale structuur*. Gent: Academia Press.

Dat er de laatste decennia een toenemende trend is naar mondialisering en dat deze een belangrijke impact heeft op het economisch functioneren van individuele bedrijven en de economische structuur van landen en regio's, is genoegzaam bekend. Niettemin vond de Federale Dienst voor Wetenschapsbeleid het opportuun om in het kader van het programma 'Sociale Cohesie' een oproep te doen tot verder onderzoek om de impact van de globalisering op de Belgische economie vanuit het perspectief 'werkgelegenheid' na te gaan. Gezien dit thema vele facetten omvat en via vele benaderingen kan aangesneden worden, is de stap gezet naar een multidisciplinaire aanpak met bijdragen vanuit zowel de economie als de geografie. Alle bijdragen hebben gemeen dat zij de werkgelegenheid benaderen vanuit een internationale invalshoek. Het finale doel: beleidsvoorbereidende conclusies formuleren rond het effect van de gemondialiseerde of mondialiserende economie op het verlies, schepping en behoud van banen in België.

Situering en structuur van het onderzoek

Vanuit de economische invalshoek wordt in deze studie de herstructureringen en werkgelegenheid op sectoraal niveau en op ondernemingsvlak centraal gesteld.

Een eerste bijdrage focust op de *internationale bandel*. Hierin wordt de invloed van hogere ex-

port- en importconcurrentie op de Belgische arbeidsmarkt onderzocht. Internationale handel wordt aanzien als een van de mogelijke verklaringen waarom de arbeidsmarktsituatie van een aantal werknemers, veelal ongeschoolde arbeiders, verslechterd is. Niettegenstaande dat de meningen soms verdeeld zijn, is de consensus in de literatuur dat internationale handel een geringe impact op de arbeidsmarkt heeft. Technologische vooruitgang, in tegenstelling tot internationale handel, wordt verondersteld de belangrijkste drijfveer voor veranderingen in lonen en werkgelegenheid te zijn. Internationale handel en technologische vooruitgang zijn echter geen onafhankelijke verklaringen voor veranderingen in de arbeidsmarkt. Een belangrijke thema in dit onderdeel van het onderzoek bestaat er dan ook in deze directe en indi-

recte effecten van internationale handel nader uit te diepen en te kwantificeren.

Een tweede luik steunt op de *micro-economische analyse van industriële herstructureringsprocessen als gevolg van globalisering*. De micro-economische analyse onderzoekt de impact van belangrijke vormen van herstructurering: delokalisatie, toe- en uittreding van ondernemingen en inkrimping van

hun activiteiten. Dit onderdeel is er dan ook op gericht om te achterhalen hoe de Belgische concurrentiepositie en dus het behoud en de groei van de werkgelegenheid, verband houdt met bovenstaande herstructureringsvormen. Vier deelaspecten komen hierbij aan bod: (1) delokalisatie, zij het in een breder perspectief van bedrijfsherstructureringen door ook de alternatieven 'sluiting en inkrimping zonder verplaatsing van productie naar het buitenland' te bestuderen, (2) redenen waarom ondernemingen productie verplaatsen naar andere landen, (3) de wisselwerking tussen de uittrekking en toetreding van Belgische en buitenlandse ondernemingen in de verwerkende nijverheid en (4) de bovenstaande wisselwerking in een concurrentiedynamiek onder andere bepaald door productiviteitsverschillen.

Vanuit de geografie wordt de nadruk gelegd op de ruimtelijke differentiatie van buitenlandse werkgelegenheid, netwerking en de visies rond vestigingsvoorkeuren, -gedrag en -beleid.

Het belang en het regionaal en subregionaal gedifferentieerd patroon van buitenlandse ondernemingen vormt een eerste aandachtspunt. In functie van het belang voor de Belgische economie en het regionaal-economische beleid wordt in eerste instantie de nadruk gelegd op de ruimtelijke spreiding van buitenlandse ondernemingen en hun werkgelegenheid binnen België en dit verder gedifferentieerd naar sector en nationaliteit. Door het hantieren van een vrij gedetailleerd ruimtelijk analyseniveau, kan de directe werkgelegenheid van de buitenlandse ondernemingen vrij accuraat teruggevoerd worden tot bepaalde types van vestigingsmilieus. De graad van verstedelijking krijgt hierbij bijzondere aandacht.

De impact van netwerken en netwerking op de Belgische arbeidsmarkt vormt een logisch vervolg van het voorgaande. Het bestaan van een netwerkeconomie houdt immers in dat de dynamiek met betrekking tot werkgelegenheid uitgaande van buitenlandse ondernemingen zich deels op het niveau situeert van indirecte werkgelegenheid bij netwerkpartners. Daarom wordt in dit deel nagegaan in welke mate buitenlandse bedrijven in België een lokaal, regionaal en/of internationaal netwerk ontplooiën voor diverse activiteiten, met name toelevering van producten, verwerven van (routinematie-

ge of hoogwaardige) diensten, transport of gezamenlijke ontwikkeling. De nadruk ligt hierbij dus op de inschatting van de territoriale impact van deze netwerking en de hieraan gekoppelde (indirecte) werkgelegenheidstendensen.

Een laatste luik handelt over *de impact van regionale actoren en factoren*. Zelfs een klein land als België vertoont een grote differentiatie aan regionale en lokale factoren die omwille van de global/local paradox van belang zijn voor de aantrekkingskracht van de 'plaats' op bedrijven in het algemeen en buitenlandse bedrijven in het bijzonder. In de literatuur wordt hieromtrent veel aandacht geschonken aan de omgevingsfactoren en de zogenaamde 'institutionele verdichting'. Hierop verder bouwend, schetst dit deel van de studie wat de acties zijn van regionale (beleids)actoren tegenover mondialisering in het algemeen en buitenlandse ondernemingen in België in het bijzonder en hun zienswijze met betrekking tot lokale/regionale omgevingskenmerken in een regionale strategie. Verder is onderzocht in welke mate buitenlandse ondernemingen in België, binnen het kader van een 'think globally, act locally' benadering, rekening houden met (sub)regio-gebonden factoren en beleid bij hun vestigingsplaatskeuze.

Kernbevindingen en beleidsaanbevelingen

Internationale handel en bedrijfsherstructureringen

Doorheen de verschillende invalshoeken van deze studie keert een boodschap steeds terug. De kern van het globaliseringsproces is niet de werking van de arbeidsmarkt maar de bedrijfsstrategieën van Belgische en buitenlandse ondernemingen, de competitiviteit van ondernemingen en de zoektocht naar productiviteit. De gevolgen voor werkgelegenheid en arbeidsmarkt zijn afgeleide effecten van dit globaliseringsproces.

Deze afgeleide effecten zijn echter ingrijpend en kunnen zowel positief als negatief zijn. Positief is de vaststelling dat Belgische ondernemingen jobs creëren door hun uitvoeractiviteiten. De keerzijde van de globaliseringsmedaille is dat arbeidsplaatsen verloren gaan door invoerconcurrentie en dat

Belgische en buitenlandse ondernemingen kunnen beslissen te vertrekken. Dit kan op zijn beurt een versnelde ontrafeling van lokale netwerken veroorzaken.

Meer dan eender welke samenvatting van het onderzoek kunnen enkele tabellen de bijzondere relevantie van de resultaten in dat verband onderstrepen. Een eerste tabel (tabel 1) met betrekking tot het effect van import en export op de tewerkstelling, geschat aan de hand van een aantal econometrische technieken, maakt duidelijk dat de negatieve impact van import wordt gecompenseerd door de positieve van export, maar dat deze compensatie in de loop van de tijd kleiner wordt. Dat uittreding, delokalisatie en inkrimping tot banenverlies leiden is evident; maar de verdienste van het on-

derzoek zit hierbij in een modelmatige benadering en toetsing van de determinanten die een impact hierop kunnen hebben. Dat invoer de toetreding van inheemse ondernemingen negatief en de uittreding positief beïnvloedt, ligt in de lijn der verwachtingen maar uit het model blijkt dat zowel buitenlandse investeringen als desinvesteringen complexe effecten kunnen veroorzaken. Bijvoorbeeld, buitenlandse nieuwkomers drijven in eerste instantie bestaande bedrijven uit de markt maar op lange termijn kunnen zowel spill-over-effecten vanuit buitenlandse ondernemingen als netwerking met die buitenlandse ondernemingen aanleiding geven tot nieuwe bedrijven (tabel 2).

Een fundamenteel inzicht van deze studie is dat het globaliseringsproces productiviteit en competitiviteit

Tabel 1.
Het totale effect van export en import op de tewerkstelling.

| | | Export | | | Import | | | Totaal effect |
|--------------|---------|--------------|------------------------------|---------------|---------------------|------------------------------|---------------|---------------|
| | | Vraag-effect | Totaal productiviteitseffect | Totaal effect | Concentratie effect | Totaal productiviteitseffect | Totaal effect | |
| Elasticiteit | | 0,24 | -0,19 | 0,05 | -0,15 | 0,09 | -0,06 | - |
| Totaal jobs | '81-'00 | 290 500 | -229 900 | 60 500 | -68 900 | 41 300 | -27 600 | 33 000 |
| | '95-'00 | 114 600 | -90 800 | 23 900 | -36 300 | 21 700 | -14 500 | 9 400 |

Bron: Abraham en Brock, 2003.

Tabel 2.
Determinanten en richting van impact op de toetreding en uittreding.

| | Toetreding | Uittreding |
|---------------------------------|-------------|------------|
| Aantrekkelijkheid | | |
| - winst | + | - |
| - groei | + | - |
| Belemmeringen | | |
| - Kapitaal/arbeid | - | - |
| - Schaal | - | - |
| Globalisering | | |
| - Invoer | - | + |
| - Buitenlandse investeringen | -(KT)/+(LT) | + |
| - Buitenlandse desinvesteringen | + | -/+ |

KT = korte termijn; LT = lange termijn.

Bron: Sleuwaegen en Pennings, 2003.

teit bevordert. Een exportstrategie maakt bedrijven productiever. Multinationale ondernemingen, Belgische zowel als buitenlandse, gaan niet gebukt onder dezelfde productiviteits handicap ten opzichte van hun (buitenlandse) concurrenten als Belgische ondernemingen die voornamelijk op de thuismarkt gericht zijn. Delokalisatie van de eigen ondernemingen naar het buitenland kan pijn doen maar is wel een bedrijfsstrategie die de slagkracht van Belgische ondernemingen op lange termijn verstevigt.

Deze band tussen globalisering, productiviteit en competitiviteit houdt in dat het debat over de werkgelegenheidseffecten van de mondialisering ruimer is dan het aantal jobs dat direct door invoer, uitvoer en multinationale bedrijfsmobiliteit gecreëerd wordt of verloren gaat. Competitiviteit en productiviteit maken middelen vrij voor de samenleving om andere activiteiten te financieren. De industriële en dienstverlenende bedrijven, die actief inspelen op het globaliseringsproces, vormen het economische draagvlak voor lokale en niet-marktgerichte diensten (bijvoorbeeld onderwijs, overheid, gezondheidszorg...). Dit rapport suggereert dat de directe creatie van werkgelegenheid in het globaal gerichte deel van de Belgische economie geleidelijk afzwakt door invoerconcurrentie, delokalisatie en arbeidsbesparende productiviteitsstijgingen. Daarom is een stevig economisch draagvlak dat werkgelegenheid genereert in specifieke sectoren van de economie die minder blootgesteld zijn aan internationale concurrentie des te belangrijker. Globalisering kan hier toe bijdragen.

Geografische spreiding van tewerkstelling en netwerking

Het onderzoek bewijst de grote impact van de buitenlandse bedrijven op de werkgelegenheid in België. De rechtstreekse en onrechtstreekse¹ werkgelegenheid samen, staat naar schatting in voor bijna 20% van de totale werkgelegenheid. In de industrie ligt dit nog een stuk hoger (34% rechtstreekse werkgelegenheid en circa 50% indien men rekening houdt met de indirecte werkgelegenheid). Hierbij is ook aangetoond dat buitenlandse ondernemingen en de door hen gecreëerde tewerkstelling, niet uniform gespreid is over het Belgische grondgebied maar dat er zich een aantal interes-

sante spreidingslogica's aftekenen die pleiten voor een ruimtelijk gedifferentieerd beleid (figuur 1). De belangrijke impact en aantrekkingskracht van een stedelijk vestigingsmilieu, niet alleen voor tertiaire sector- maar ook voor secundaire sector-activiteiten, vormt een van de markante vaststellingen.

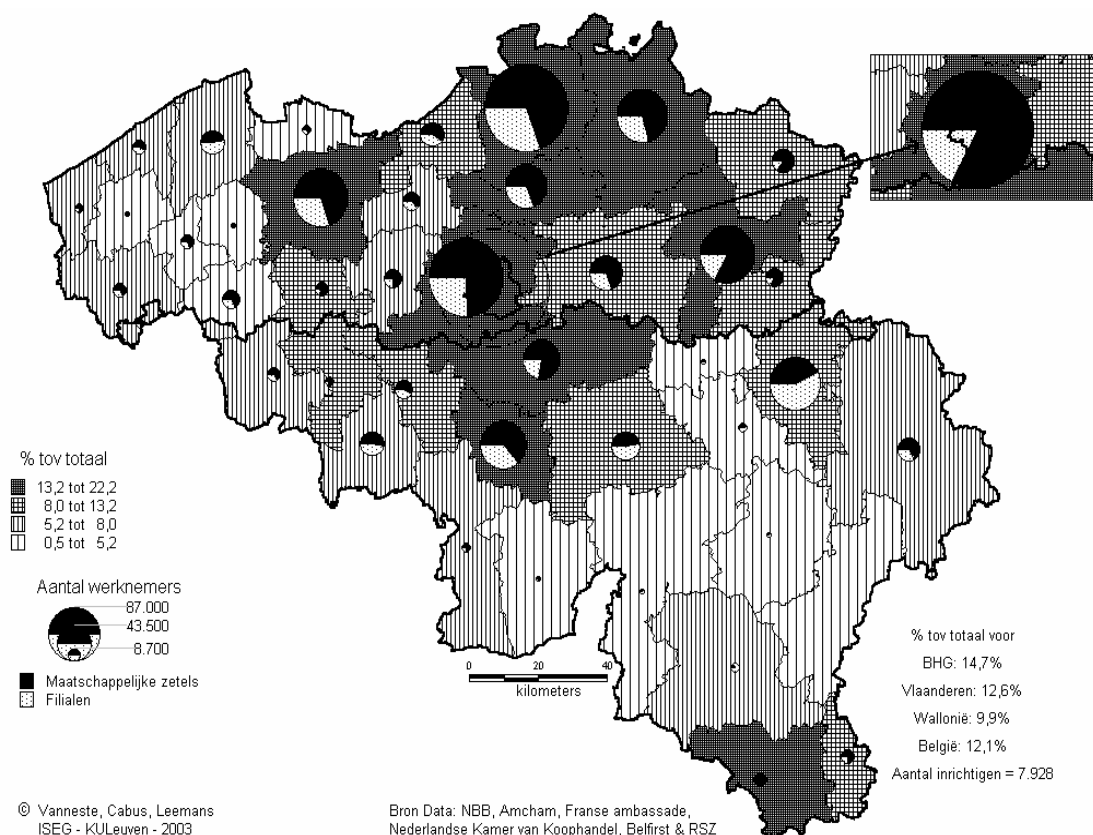
De regionale overheden moeten meer dan nu het geval is, inspelen op deze situatie. De hoge werkgelegenheid bij buitenlandse ondernemingen is vandaag een sterk punt van onze economie. Het maakt ons evenwel tegelijkertijd kwetsbaar zodat, naast de reeds bestaande traditionele sporen, een actief omgevings- en omkaderingsbeleid moet ontwikkeld worden. Het volstaat met andere woorden niet om buitenlandse bedrijven aan te trekken maar een opvolging van hun tewerkstelling, netwerking en appreciatie van vestigingsfactoren vormen een absolute vereiste.

Deze wetenschap roept meteen problemen op omdat de concrete inzichten in onder andere de netwerking van bedrijven binnen de Belgische economie nog relatief beperkt zijn zowel naar de aard van die netwerken als naar hun territoriale omvang en spreiding. Uit een bevraging van in België gevestigde, buitenlandse bedrijven bleek nochtans een uitgebreide netwerking, vooral in termen van toelevering van diensten en producten, met het buitenland zowel als met Belgische ondernemingen (figuur 2). Een beleid dat sterker gericht is op bedrijvennetwerken (in vergelijking met traditionele vestigingsfactoren) lijkt daarom meer aangewezen, temeer omdat uit diezelfde bevraging ook bleek dat bij de vestigingsplaatskeuze factoren als 'belang van vestigingsfactoren als toeleveranciers/ondersteunende diensten', 'aanwezigheid van een cluster', 'historisch opgebouwde know-how', een 'vertrouwenssfeer tussen de bedrijven', zelden in aanmerking werden genomen door buitenlandse ondernemingen maar evenmin systematisch werden geïnduceerd of gestimuleerd door regionale of lokale beleidsactoren.

Wat hierboven over netwerking in relatie tot het beleid is gesteld, is exemplarisch voor de relatie van de vele institutionele actoren en het aspect 'nieuwe/aangepaste aanpak van de internationalisatie van onze economie'. Het deel uit het onderzoek naar de institutionele verdichting laat ons toe om een grote discrepantie vast te stellen tussen

Figuur 1.

Tewerkstelling in buitenlandse vestigingen in België.



theorie rond het belang van de zogenaamde 'institutional thickness' en de Belgische praktijk. In de internationale literatuur wordt het belang van institutionele verdichting namelijk de hemel in geprezen. In de praktijk blijkt dat (in hoofdzaak kleinere) buitenlandse bedrijven en (regionale) beleids- en ontwikkelingsactoren heel weinig over elkaar weten, elkaar bijgevolg ook niet echt vinden en weinig communicatie- en samenwerkingsstructuren opbouwen. Het kan echter tot beleidsaanbeveling strekken dat, als de Belgische beleidsactoren meer aandacht zouden besteden aan de opbouw van deze cruciale communicatie- en samenwerkingskanalen, de Belgische economische structuur performanter kan gemaakt worden.

Figuur 2.

Percentage buitenlandse industriële bedrijven dat gebruik maakt van respectievelijk in België of in het buitenland gevestigde toeleveranciers van producten.



Bron: Survey bij buitenlandse ondernemingen (N = 148), Vanneste, Cabus, Leemans, De Rijck, 2002-2003.

Slotsom

De uitgestippelde aspecten uitgewerkt door de verschillende onderzoeksteams, zijn complementair aan elkaar – zonder uitputtend te zijn – en laten ook complementaire beleidsaanbevelingen toe. Aan de institutionele actoren om deze te evalueren en desgevallend een concrete invulling te geven. Het samengaan van economie en geografie is in ieder geval vruchtbaar in vele opzichten en beaamt een uitspraak van Morgan “we are now beginning to appreciate that (economic) globalization and localization, far from being mutually exclusive processes, are actually much more interwoven than is generally acknowledged” (Morgan, 1997: 495).

Dominique Vanneste
Filip Abraham
Peter Cabus
Leo Sleuwaegen
K.U.Leuven

Noot

1. De indirecte tewerkstelling is geschat op basis van onderzoek naar netwerking en bevraging van kernspelers en eersteringspelers met betrekking tot de tewerkstellings-effecten van hun wederzijdse netwerkrelaties.